

k diskusi o charakteru zboží výroby v socialistické společnosti. Je uceleným rozбором příslušného úseku dané problematiky. Vyznačuje se srozumitelným podáním a zejména správnou a výstižnou formulací základních ekonomických kategorií. Domnívám se, že jen snaha dokázat za každou cenu svou předsevzatou koncepci brání autorovi, aby z těchto správných formulací vyvodil i správné závěry.

Rostislav Havránek

Význam a vývoj cen v mezinárodním obchodě

Josef Mervart, ČSAV, 1960, 294 stran.

Hospodářská spolupráce zemí socialistické soustavy se rozvíjí zejména v oblasti zahraničního obchodu, ve vědecké a technické spolupráci, při výměně specialistů a v řadě jiných oblastí. V poslední době se velmi intenzivně rozvíjí dělna celých výrobních programů, která nemá (jako velmi důležitá součást mezinárodní socialistické dělby práce) příkladu v dějinách mezinárodních hospodářských vztahů. V této souvislosti se proto musí zcela nově řešit řada praktických otázek mezinárodního ekonomického spojení zemí socialistické soustavy. Stále intenzivnější hospodářský styk mezi výrobci různých zemí naléhavě vyžaduje marxistický rozbor a zhodnocení dosud existujících forem ekonomické spolupráce. Zvláštní pozornost tu zasluhuje zejména otázka směny zboží, poněvadž směnný styk se v podmínkách zboží výroby uplatňuje jako jedna z nejdůležitějších forem hospodářských vztahů vůbec. Proto se v poslední době na stránkách odborného tisku objevuje řada prací, které se zabývají rozvojem zahraničního obchodu a úlohou ekonomických kategorií, např. hodnotou a cenou zboží, úvěrem a rentabilitou obchodu apod.

Tuto problematiku řeší také inženýr *Josef Mervart* v knize nazvané *Význam a vývoj cen v mezinárodním obchodě*. Volbou tématu je tato rozsáhlá a dobře vybavená publikace v naší literatuře ojedinělá. V předmluvě knihy autor uvádí, že chce svou práci „příspěvek k objasnění problému, jakou funkci a povahu mají hodnotové kategorie při rozvoji socialistické mezinárodní dělby práce“. Mervartova kniha vznikla při řešení jednoho z úkolů státního výzkumného plánu a má proto ráz ucelené, tématicky uzavřené vědecké monografie. Autorovi se podařilo i jiný záměr v předmluvě zdůrazněný, totiž podat výklad nesnadného vědeckého problému srozumitelně širokému okruhu čtenářů a to tak, aby „uváděním řady konkrétního materiálu zvláště z oblastí vývoje hospodářské spolupráce socialistických zemí a rozbohem surovinových trhů mohl posloužit k obohacení znalostí pracovníků ekonomické praxe a propagandy“.

Široké přístupnosti i jisté atraktivnosti výkladu nepochybně přispěly také metodicky zpracované údaje, které autor zařadil jako součást textu, zatím co data ilustrující a rozsáhlejší přehledné tabulky uvádí v přílohách.

Problematika mezinárodního obchodu je z hlediska politické ekonomie velmi úzce spjata s působností zákona hodnoty; proto věnuje Mervart rozboru zákona hodnoty hlavní pozornost a zcela právem se také stal „páteří celého díla výklad Marxovy teorie hodnoty, její aplikace v podmínkách světového obchodu“. Toto hledisko uplatňuje velmi důsledně hned ve vstupní kapitole, v níž obecně rozbírá význam a úlohu mezinárodní dělby práce. V této části knihy nás zaujme kritický a historicky pojatý výklad tzv. teorie komparativních nákladů. Mervart zde přesvědčivě a nespokojivě vyvozuje praktickou použitelnost „racionálního jádra“ teorie komparativních nákladů výroby v dílech hlavních představitelů klasické buržoazní politické ekonomie A. Smitha a D. Ricarda. Teorie komparativních nákladů vyúsťuje v obecný požadavek ekonomie času, jinak řečeno — směřuje k využití a rozvíjení mezinárodní dělby práce a tím k úsporám společenské práce. (Mimoходом jde tu o otázku, o níž se diskutovalo již v souvislosti s článkem *J. Seinského* v časopise *Zahraněční obchod*, v čísle 11, roku 1955.)

Obecnou platnost a tedy pozitivní stránku učení představitelů klasické politické ekonomie (nejde tu přirozeně o návrat k jejich názorům a k jejich chápání společenské práce a teorie hodnoty) lze v modifikované podobě uplatňovat v usměrnování a říceném rozvoji výrobní specializace a kooperace socialistických zemí. Ekonomie pracovního času se tedy prosazuje jako jeden ze základních principů také v rámci spolupráce světové socialistické soustavy. Tuto skutečnost dokazuje mnoho faktorů, které ovlivňují stupeň úspor pracovního času získaných mezinárodní dělbu práce. Užitečné a důležité je zejména Mervartovo zjištění, že „správně usměrněná mezinárodní dělba práce se může stát základem úspor práce všech zúčastněných zemí, a to zemí s různou hospodářskou vyspělostí“ (str. 41). Realnost těchto závěrů Mervart dokazuje na poměrech rozvinutého světového obchodu, za nichž je velikost

úspor společenské práce jednotlivých zemí v podstatě ovlivňována vývojem světových hodnot a světových cen zboží.

Ponevadž však na světovém socialistickém trhu se směňuje zboží za ceny, jejichž výše se smluvně upravuje na základě vývoje světových cen zboží, vystupuje do popředí nutnost zkoumat proces tvorby světových cen a světových hodnot. Rozborem těchto vztahů se zabývá celá druhá část knihy a sem lze také položit téžishť celé Mervartovy práce. Druhá kapitola proto vtiskuje knize ráz práce průkopnické a zcela původní, neboť v dosavadní marxistické literatuře zatím práce tohoto druhu a zaměření postrádáme. Je třeba říci, že Mervart nesenadnou otázku vzájemného vztahu světových cen a hodnot zboží řeší úspěšně. Zasloučeně nás vede složitou cestou vzniku světových hodnot a cen, dokazuje jejich relativnost a historickou proměnnost. Vychází při tom správně z vývoje světových cen zboží hromadné výroby, tj. z výroby průmyslových surovin, potravin, paliva a zkoumá hlavní činitele, ovlivňující velikost světové hodnoty zboží a jejich cen v podmínkách monopolního stadia kapitalismu.

Tyto otázky nelze přirozeně řešit jinak, než na základě rozboru působnosti zákona hodnoty v současných podmínkách mezinárodního obchodu. Proto věnoval autor v knize tak velkou pozornost vztahu individuální a společenské práce z hlediska světového hospodářství, v němž „... se projevuje každá národní práce jako práce individuální, která hledá svůj ekvivalent v příslušném množství společenské práce, při čemž společnost představují účastníci světového obchodu“ (str. 56). Dále pak Mervart rozebírá hlavní činitele, jež přímo nebo nepřímo ovlivňují kvalitu světové (tržní) hodnoty zboží. Zde autor upozorňuje např. na to, jak relace mezi množstvím společenské práce uplatňující se v určitém výrobním odvětví a mezi pohybem spotřeby ovlivňují proporce, v nichž se může společenská práce realizovat u jednotlivých skupin výrobců s rozdílnou úrovní produktivity práce. Jestliže zatím ještě převažuje kapitalistický podíl produkce na světovém obchodě, uplatňuje se také zákon průměrné míry zisku. Tím více vystupuje do popředí důležitost kvantitativního stupně produktivnosti podniků téhož odvětví a dále to, jak velký zisk se v různých odvětvích ve vztahu k velikosti vynaloženého kapitálu realizuje. Zákon hodnoty se za těchto okolností uplatňuje ve formě zákona výrobní ceny. Mervart pak podrobně a z různých hledisek rozebírá kategorii výrobní ceny a svůj výklad opírá o bohatý statistický materiál s kapitalistického hospodářství.

Konkurence mezi různými odvětvími výroby ovlivňuje jak známo úroveň cen, čili výši středu, kolem něhož ceny, tj. výrobní ceny zboží, kolísají. Proto se také Mervart poměrně široce zabývá přeměnou zisku v průměrný zisk a tržní hodnoty v tržní výrobní cenu (důsledně užívá termínu „tržní výrobní cena“) a zdůrazňuje posléze svůj záměr, že výrobní cena je ovlivňována týmiž činiteli jako tržní hodnota zboží, neboli projevuje se jako tržní výrobní cena; přitom souhrn výrobních cen všeho zboží se rovná souhrnu jeho hodnot. To ovšem neplatí pro jednotlivá výrobní odvětví, nýbrž pro hospodářství jako celek (srovnej str. 96 a dále).

V další části knihy zkoumá autor komplikovaný proces přeměny tržní hodnoty v tržní výrobní cenu z hlediska světové ekonomiky. S tím úzce souvisí vztah nestejné úrovně různých národních měr zisku a nestejně vysoké technické a organické skladby kapitálu v různých zemích s různou ekonomickou vyspělostí. Je třeba mít na mysli, říká Mervart, že existuje řada aktivních překážek (koncentrace a centralizace kapitálu vedoucí k monopolizaci apod.), jež se staví do cesty volnému přelévání kapitálu z odvětví do odvětví a že tedy nejsou příznivé podmínky pro to, aby se v mezinárodním obchodě přeměňovaly tržní hodnoty v tržní výrobní ceny. Nicméně přesto existují v současných podmínkách jisté tendence směřující k vyrovnávání různých měr zisku v jednotlivých zemích. Tyto tendence se prosazují v úporném konkurenčním boji mezi kapitály různých odvětví. Na druhé straně však tomuto procesu odporují opačně působící síly, např. nerovnoměrnost vývoje kapitalismu v různých zemích apod.

Komplex těchto otázek řeší Mervart v oblasti monopolů a monopolních cen a dochází k obecně platnému závěru, že „v monopolním stadiu kapitalismu ceny zboží v podstatě stihnou opět k jeho výrobní ceně (tj. ceně zboží), ale výkyvy cen jednotlivého zboží od výrobní ceny bývají hlubší a relativně stálejší proti období předmonopolnímu“ (str. 105).

Zajímavým způsobem se uplatňuje vliv monopolních dohod na vývoj světových cen zboží. Ukazuje se tu, že sféry vlivu jednotlivých skupin finančního kapitálu se rozšiřují na světový trh a mezinárodní kapitálové společnosti získávají dominující postavení na světovém trhu, a to u celé řady zboží.

Neméně významným úsekem knihy je část zabývající se ekvivalentností směny v mezinárodním obchodě. Mervart zde uvádí, že světový socialistický trh vyvolal zásadní změny v sociálně ekonomické jednotě světového obchodu; tyto změny vyvolávají snahu přehodno-

covat dosavadní průběh a formy světového obchodu z hlediska vzájemné výhodnosti a rovnoprávnosti jednajících stran. Názory na tuto otázku se různí, zpravidla se soudí, že směna na světovém kapitalistickém trhu je neekvivalentní. Nerovnocennost směny se v tomto případě zdůvodňuje tím, že v mezinárodním obchodě se směňují nestejná množství zpředmětnělé práce ve zboží, nebo tzv. cenovými nůžkami, nebo konečně nevyrovnaností platebních bilancí a přesuny v realizaci vytvořené nadhodnoty, k nimž dochází v důsledku přeměny tržní hodnoty ve výrobní ceny zboží. Mervart k této otázce podotýká v závěru druhé kapitoly, že „nelze směřovat ekvivalentnost směny jako projev působení zákona hodnoty na trhu ani s úsporou národní práce, ani s mírou zisku ze zálohovaného kapitálu, ani se saldem obchodní či platební bilance či s určitými cenovými relacemi skupin zboží.“

V třetí kapitole podává Mervartova kniha přehledný vývoj cen zahraničního obchodu socialistických zemí. Autor dosil podrobně popisuje historický proces vzniku a dále zvláštěnosti vývoje cen na světovém socialistickém trhu, což velmi úzce souvisí se vznikem a formováním světové socialistické soustavy vůbec. Tento proces Mervart sleduje až k vytvoření tzv. stop-cen, tj. světových cen ustrnulých na úrovni předválečné inflační konjunktury. Proces používání a úprav světových cen na světovém socialistickém trhu je poměrně složitý. Používá-li se totiž v obchodních vztazích mezi socialistickými zeměmi v podstatě světových cen (jejich velikost ovlivňují zatím socialistické země jen dosti výjimečně), pak je možno si položit otázku, zda cenové relace světových hodnot zboží, jež se projevují jako cenové nůžky, nepoškozuji tak nebo onak socialistické země. Autor tu dospívá k závěru, že v těch případech, kdy jednotlivé země vycházejí z úrovně světových cen, jde v podstatě o směnu ekvivalentní. V budoucnu je třeba řešit problémy, „které vyplývají z relací světových hodnot zboží (...) nejprve v oblasti výroby, v oblasti specializace a kooperace výroby socialistických zemí. Ta se stane spolu se soustředováním investičních úvěrů základem rychlého růstu produktivity práce při zvyšujících se nárocích na její kvalifikaci ve všech výrobních odvětvích, takže jejich podíl na národním důchodu připadající na jednoho dělníka se nebude podstatně lišit“ (str. 203).

V závěru poukazuje Mervart na složitou, nicméně však reálnou otázku postupného vytváření vlastní cenové základny světového socialistického trhu.

Mervartova kniha jako celek (je to vlastně kandidátská dizertační práce) zdařile spojuje značnou odbornou erudici se solidním a velmi odpovědným přístupem k práci a proto zajisté nachází živou odezvu i očekávaný zájem u všech zájemců o ekonomickou propagandu a zejména u pracovníků zahraničního obchodu, jimž je především určena.

Zdeněk Kirš

Populární učebnice politické ekonomie

P. Nikitin; Politická ekonomie — populární učebnice, SNPL, Praha 1960, 301 stran.

Propaganda ekonomických poznatků, zejména politické ekonomie, zaujímá velmi důležité místo v ideologické práci v naší zemi. Marxistická politická ekonomie je důležitou součástí marxisticko-leninské teorie. Je mohutnou ideologickou zbraní proletariátu v jeho boji proti kapitalismu, za socialismus. Politická ekonomie vyjadřuje zájmy dělnické třídy i všech pokrokových sil lidstva, s vědeckou objektivitou sleduje a odhaluje ekonomické zákony rozvoje společnosti, vedoucí s historickou nutností k zániku kapitalismu a k vítězství socialismu.

Naši pracující projevují sami velký zájem o ekonomické vědy — v první řadě o politickou ekonomii. Je to zcela pochopitelné, neboť poprvé v historii se lidové masy staly aktivními tvůrci nového výrobního způsobu — socialismu. Dosavadní vývoj od konce druhé světové války ukazuje naše velké úspěchy. Těchto úspěchů bylo dosaženo díky zkušenostem převzatým ze Sovětského svazu, díky vyspělosti vedení naší komunistické strany a díky obětavé a nadšené práci našeho lidu. Tyto příčiny, které nám přinesly tak velká vítězství, by však v dalším mohutném rozvoji našeho hospodářství již nestačily, neboť v současné etapě je náš rozvoj závislý na ekonomické činnosti našich pracujících. Nستاčí několik set teoreticky vyspělých jedinců; je nutné, aby si všichni naši pracující osvojili základy politické ekonomie.

Zajistit tvůrčí rozvoj iniciativy pracujících znamená propagovat správné poznatky marxistické politické ekonomie tak, aby byly většině pracujících srozumitelné a potřebné, aby se mohli sami na vlastní zkušenosti poučit o jejich významu a prospěšnosti.

Propaganda ekonomických znalostí nabývá stále širšího charakteru. Znalosti v politické ekonomie a jiných ekonomických disciplín jsou přednášeny tisíci lektory ve všech místech naší vlasti. Máme organizovanou spoustu kroužků a seminářů politické ekonomie, ekonomiky průmyslu, ekonomiky zemědělství apod. v soustavě stranického i odborářského školení. V těchto kroužcích se učí desítky tisíc členů strany i bezpartijních — dělníků, úředníků, inženýrů, družstevníků a jiných. Na propagandě ekonomických znalostí se podílejí stovky pro-